

ks. Andrzej Wójcik

 <https://orcid.org/0000-0003-2638-2679>

 e-mail: andrzej.wojcik@upjp2.edu.pl

UNIwersYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0583g9182>

Antropologiczno-prawne a psychologiczne znaczenie pozytywnego aktu woli z kan. 1101 § 2 kodeksu prawa kanonicznego. Możliwość paradoksalnej opozycji

1. Różnica pomiędzy antropologicznym a psychologicznym znaczeniem pozytywnego aktu woli

Interpretacja zawartych w kan. 1101 § 2 kodeksu prawa kanonicznego¹ terminów charakteryzujących symulację powinna dokonywać się zawsze w perspektywie kan. 1057 KPK, który precyzuje, co jest przyczyną sprawczą zaistnienia małżeństwa². Skoro jest nim „akt woli”, to także za jego przyczyną musi dokonać się symulacja powodująca nieważność małżeństwa. Prawodawca podkreśla tę prawdę, dodając do owego symulacyjnego „aktu woli” z kan. 1101 KPK przymiotnik „pozytywny”. Zatem tylko „pozytywny” akt woli może stać się narzędziem „wykluczenia” samego małżeństwa, jego istotnego przymiotu lub elementu.

¹ Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 2022 [dalej: KPK].

² Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, Pamplona 1998, s. 192.

Należy jednak pamiętać, że termin „pozytywny akt woli”, tak często poddawany kanonistycznej egzegezie, nie zawsze odnosi się do jakiegoś konkretnego fenomenu psychologicznego. Opisuje raczej fenomen antropologiczny, czyli sprawczy, skuteczny akt woli. Różnica między wymiarem antropologicznym i psychologicznym polega na tym, że ten pierwszy jest charakteryzowany przez wymierny skutek aktu (powstanie lub brak powstania węzła małżeńskiego), drugi zaś przez subiektywne przeżycie podmiotu, który tego aktu dokonuje lub nie dokonuje. Nie można zatem mylić niektórych stosunkowo często występujących psychologicznych konkretyzacji terminu „pozytywny akt woli” z antropologicznym i prawnym znaczeniem symulacji konsensu. Termin ten nie jest bowiem opisem jakiegoś psychologicznego mechanizmu³. Biograficzne, a więc także psychologiczne okoliczności prowadzące kogoś do symulacji, mogą być bardzo różnorodne, a zatem zawsze jedyne i wyjątkowe. Zmiany społeczne i kulturowe zwiększają zakres nowych stanów faktycznych symulacji, która ze swej strony pozostaje tym samym antropologicznym i prawnym fenomenem⁴.

Z drugiej strony należy zauważyć, że termin „pozytywny akt woli, który coś wyklucza” jest w sposób konieczny związany z konkretnymi psychologicznymi stanami podmiotu, który tego aktu dokonuje, mając jego świadomość i konkretnie go przeżywając. Kanonista podejmujący się jego egzegezy musi natomiast używać terminów antropologicznych, ponieważ wyjaśnia mechanizm antropologiczny rodzący konkretne prawne skutki. Terminy te jednak w sposób nieunikniony posiadają również swoje konotacje psychologiczne. Prawnik powinien zatem w sposób precyzyjny rozróżniać znaczenie antropologiczne i psychologiczne terminów używanych w wykładni kanonu 1101 KPK. Nieumiejętność dokonania takiego rozróżnienia może prowadzić do poważnych błędów w rozeznaniu konkretnego przypadku symulacji konsensu.

2. Możliwość istnienia sprzeczności pomiędzy psychologicznym i antropologiczno-prawnym znaczeniem pozytywnego aktu woli

Należy szczególnie pamiętać o potrzebie owego rozróżnienia w momencie przywoływania cech charakterystycznych wykluczającego pozytywnego aktu woli, które mają znaczenie antropologiczno-prawne i jednocześnie posiadają wyraźne konotacje

3 Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 199.

4 Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 200.

psychologiczne. Wykluczający pozytywny akt woli musi być bowiem – zgodnie z doktryną i jurysprudencją – rzeczywiście aktem, czyli determinacją woli i jej aplikacją do czynności, która ma się dokonać. Ma być także rzeczywiście *pozytywny*, a więc „powzięty z pewną mocą: pozytywnie”⁵. Wspomniane rozróżnienie będzie jeszcze bardziej konieczne w obliczu obecnego w doktrynie i jurysprudencji stwierdzenia, że pozytywny akt woli oznacza „przejście od bierności do czynnego działania, tj. do akcji; nie jest to zwykła skłonność czy wola habitualna niedeterminująca aktu, ani wola interpretatywna, ujawniająca określone dyspozycje, pragnienia, aspiracje czy upodobania, ani też nadzieja lub zwykłe przewidywanie”⁶. Pozytywny akt woli powinien odróżniać się zatem w tej perspektywie od inercji woli⁷. Nie tyle jest „niechceniem” (*nolle*), ile „chceniem nie” (*velle non*)⁸.

Należy pamiętać, że powyższa charakterystyka nie zawsze będzie przystawała do potocznego psychologicznego rozumienia terminów w niej użytych. Zatem zawsze należy je rozumieć w perspektywie antropologicznej, czyli jako te, które opisują skuteczną przyczynę sprawczą niezastąpienia małżeńskiego węzła mimo celebracji ślubu. Jest możliwe bowiem, że obecność antropologicznie rozumianego pozytywnego aktu wykluczającego będzie kompatybilna z tym, co potocznie i psychologicznie rozumiemy jako *bierność* woli czy *nieobecność* owego „chcenia nie” w momencie zawierania małżeństwa.

W zrozumieniu tej pozornej sprzeczności może pomóc odwołanie się do wspomnianej symetrii pomiędzy „pozytywnym” aktem woli konstytuującym małżeński konsens (por. kan. 1057 KPK) a pozytywnym aktem woli konstytuującym symulację (por. kan. 1101 § 2 KPK). Kanon 1101 KPK jest bowiem negatywem kan. 1057 KPK. Pedro-Juan Viladrich opisuje tę symetrię, używając terminu „zamiana” lub „podmiana”. W przypadku symulacji wola małżeńska zostaje bowiem zamieniona u nupturienta na wolę niemałżeńską. Efektem tego procesu jest, z jednej strony, nieobecność woli prawdziwie małżeńskiej skierowanej do integralnie ujętego przedmiotu (małżeństwa), który ma swoje istotne przymioty i elementy, z drugiej zaś, obecność woli skierowanej do przedmiotu, w którym tychże przymiotów lub elementów nie

5 Por. W. Góralski, *Pozytywny akt woli* (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecznictwa rotalnego, „Roczniki Nauk Prawnych” 31 (2021) nr 2, s. 127.

6 W. Góralski, *Pozytywny akt woli*, s. 130. Wojciech Góralski odwołuje się tutaj do: A. Stankiewicz, *De iurisprudencia rotali recentiore circa simulationem totalem et partialem*, „Monitor Ecclesiasticus” 122 (1997) nr 3–4, s. 418.

7 Por. W. Góralski, *Pozytywny akt woli*, s. 133.

8 Por. W. Góralski, *Pozytywny akt woli*, s. 134.

ma. Wykluczenie z kan. 1101 § 2 KPK nie zawsze jest zatem fenomenem psychologicznym, zawsze jednak konieczną *konsekwencją* wspomnianej zamiany⁹. Ta zaś również, ze swej strony, nie zawsze jest fenomenem psychologicznym. Nie trzeba mieć bowiem koniecznie psychologicznej świadomości zamieniania czegoś na coś, żeby mogła mieć miejsce symulacja konsensu. Woli prawdziwie małżeńskiej mogło nigdy nie być w nupturientie. Nie musiał mieć zatem psychologicznego doświadczenia zamiany w sobie jednej woli na drugą. W wyniku wyjątkowego procesu biograficznego i psychologicznego wola różna od małżeńskiej zajęła u niego miejsce, w którym powinna i mogłaby istnieć wola małżeńska¹⁰.

3. Zgoda trwająca a symulacyjna wola wirtualna

Zadajmy w tym miejscu pytanie, kiedy ów psychologiczny proces może prowadzić do psychologicznego i subiektywnego doświadczenia tego, co prawdomówny nupturient mógłby nazwać biernością swojej woli w momencie zawierania małżeństwa, podczas gdy, z punktu widzenia antropologicznego, a więc prawnego i sprawczego, będzie w rzeczywistości dokonywał symulacji za pomocą wykluczającego pozytywnego aktu woli, o którym mowa w kan. 1101 § 2 KPK.

Odwołajmy się tutaj jeszcze raz do wspomnianej powyżej symetrii pomiędzy konsensem i aktem symulacyjnym w kontekście fenomenu tzw. zgody trwającej. Ten ostatni ma miejsce w przypadku wyrażenia naturalnie wystarczającego konsensu małżeńskiego, który z jakiejś przyczyny okazał się nieskuteczny. Kanon 1107 KPK stanowi: „Chociaż małżeństwo zostało zawarte nieważnie z racji przeszkody lub braku formy, to jednak domniemywa się, że wyrażona zgoda trwa, dopóki nie uzyska się pewności jej odwołania”. Zgoda trwająca będzie w tym kontekście specyficznym stanem woli (postawą) zapoczątkowanym przez konkretną decyzję (konsens naturalnie wystarczający i prawnie nieskuteczny). Ów stan, jeśli jest

9 Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 210.

10 Antoni Stankiewicz, komentując teorię *podmiany* J.-P. Viladricha, wydaje się nieprecyzyjnie rozumieć intencję tego ostatniego w kategoriach psychologicznych. Píše bowiem: „...nie wydaje się konieczne ujmowanie woli symulacyjnej jako woli zastępującej [...]. Zamiana zakłada bowiem wcześniejsze istnienie prawdziwej woli małżeńskiej, podczas gdy w symulacji pozytywny akt woli, wykluczając małżeństwo lub jego istotną treść (kan. 1101 § 2), wskazuje, że istnieje możliwość powstania takiej woli małżeńskiej w ramach wewnętrznych psychicznych zdolności symulanta” (A. Stankiewicz, *La simulazione del consenso in generale*, „Ius Ecclesiae” 14 (2002), s. 654).

„zgoda trwającą” w rozumieniu kan. 1107 KPK, nie podlega żadnym chronologicznym przerwom¹¹. Trwa również w momentach nieświadomości (np. w czasie snu). Nie musi więc być aktualnie i psychologicznie przeżywany, aby cały czas „trwać”. Na bazie owego trwania kompetentna władza może dokonać *sanatio in radice* małżeństwa i sprawić, że od momentu *sanatio* zacznie ono istnieć. Akt *sanatio* uwalnia zatem antropologiczną i prawną sprawczość wspomnianego stanu woli nupturienta, który wcześniej nieważnie zawarł małżeństwo. Co jest zatem w tym przypadku przyczyną sprawczą zaistnienia małżeństwa po stronie nupturienta? Jest nią stan woli, który może istnieć i skutecznie działać również w momentach, kiedy nupturient psychologicznie nie podejmuje i nie ma świadomości podejmowania żadnych aktów woli. Dla skuteczności *sanatio* konieczny jest brak odwołania, czyli świadomego i decyzyjnego zlikwidowania owego stanu woli akceptującego małżeński status.

Odwołując się do nadmienionej wcześniej symetrii pomiędzy małżeńskim konsensem a aktem symulacyjnym, można stwierdzić, że sprawczość tego ostatniego może być w pewnych przypadkach analogiczna do sprawczości zgody trwającej. Będziemy mieli wtedy do czynienia z tym, co doktryna nazywała już pod rządami poprzedniego kodeksu wolą wirtualną, wystarczającą, aby utożsamić ją z wykluczającym pozytywnym aktem woli z can. 1086 § 2 CIC z 1917¹² roku¹³ oraz z tym samym aktem wymienionym w kan. 1101 § 2 KPK¹⁴. Intencja (wola) wirtualna polega na podjętym wcześniej akcie woli, który nie został odwołany i w ten sposób zachowuje swoją sprawczość w czasie późniejszym¹⁵. W przypadku symulacji ów czas późniejszy będzie momentem zawierania małżeństwa. Wspomniany stan woli nieodwołanej może być subiektywnie i psychologicznie interpretowany przez tego, kto w tym stanie woli trwa jako pewnego rodzaju brak aktywności, czy wręcz bierności woli, nie zaś jako klasyczne w interpretacji symulacyjnego pozytywnego aktu woli „chcenie nie”.

¹¹ Por. J. Hervada, *La revocación del consentimiento matrimonial*, w: J. Hervada, *Una caro. Escritos sobre el matrimonio*, Pamplona 2000, s. 552.

¹² *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificus Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917), pars 2.

¹³ Por. M. Gas Aixendri, *La formación del concepto „acto positivo de voluntad” contrario al matrimonio hasta el CIC 1983*, w: „Iustitia et iudicium”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. Kowal, J. Llobell, Libreria Editrice Vaticana 2010, s. 759–760.

¹⁴ Por. A. Stankiewicz, *Concretizzazione del fatto simulatorio nel „positivus voluntatis actus”*, „Periodica” 87 (1998), s. 285.

¹⁵ Por. W. Góralski, *Pozytywny akt woli*, s. 140.

4. Symulacyjna wola „*implicite*” a pozytywny akt woli

Psychologicznie doświadczenie „nieaktywności” lub bierności woli symulacyjnej może być wzmocnione w przypadku, kiedy pozytywny akt woli, o którym mowa w kan. 1101 § 2 KPK, będzie tożsamy z tym, co doktryna i jurysprudencja nazywa aktem symulacyjnym domyślnym (*implicite*)¹⁶. Dokonuje się on wtedy, kiedy wykluczający skutek nie jest treścią, czyli intencjonalnym przedmiotem woli symulacyjnej. Bezpośrednim przedmiotem pozytywnego aktu woli nie musi być bowiem jego wykluczający skutek. Jeśli np. *jedyny* przedmiot pozytywnego aktu woli stanowi ślubna celebracja – co pośrednio spowoduje nieobecność samego węzła małżeńskiego jako przedmiotu aktu woli (por. kan. 1057 § 2 KPK) – to będziemy mieli do czynienia z wykluczeniem tegoż węzła¹⁷. W konsekwencji „nieścisłe jest twierdzenie, iż małżeństwo należy uznać za ważne, jeśli nupturient nie dokonał pozytywnego aktu woli wykluczającego prawną skuteczność ślubnej celebracji, nawet jeśli nie posiadał w sobie wewnętrznej woli jego zawarcia”¹⁸. Oznaczałoby to *contrario sensu*, w perspektywie kan. 1057 KPK, definiującego także „pozytywny” akt woli konstytuujący małżeński konsens, że sprawcą przyczyną zawarcia małżeństwa mógłby być „pozytywny” akt woli, którego jedynym przedmiotem jest forma zawarcia małżeństwa¹⁹. Takie zaś wnioskowanie jest w sposób oczywisty błędne²⁰. Jurysprudencja i doktryna przewyciężyła w ten sposób istniejące w dawnej linii orzeczniczej i doktrynie wymaganie – dla potwierdzenia rzeczywistej symulacji – dwóch aktów woli symulującego: jednego, którego przedmiotem byłoby zaistnienie zewnętrznego znaku konsensu (celebracja), drugiego zaś, którego przedmiotem byłoby wykluczenie sprawczej skuteczności tego znaku²¹. Istnienie owego wymagania było podyktowane szczególnym rozumieniem „pozytywności” aktu woli symulującego. Niebagatelne znaczenie miało tutaj mało precyzyjne rozróżnienie jego aspektów psychologicznych oraz antropologiczno-prawnych.

¹⁶ Por. W. Góralski, *Pozytywny akt woli*, s. 139.

¹⁷ Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 211–212.

¹⁸ Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 209.

¹⁹ Por. P.-J. Viladrich, *El consentimiento matrimonial*, s. 209.

²⁰ Por. J. Hervada, *La simulación total. (Comentario a al sentencia de la S.R.R. de 22-II-1961 c. Canals)*, w: J. Hervada, *Una caro*, s. 337.

²¹ Por. M.A. Ortiz, *En torno al acto positivo de voluntad y la simulación total del consentimiento*, w: *El matrimonio y su expresión canónica ante el III milenio. X Congreso Internacional de Derecho Canónico*, coord. P.-J. Viladrich, J. Escrivá-Ivars, J. I. Bañares, J. Miras, Pamplona 2000, s. 1161.

W przypadku aktu symulacyjnego domyślnego (*implicite*) wola nupturienta chce przedmiotu, który sam w sobie jest niekompatybilny z antropologiczną prawdą małżeństwa, choć jego bezpośrednim przedmiotem nie jest skutek wykluczający. Wola chce owego niekompatybilnego z małżeństwem przedmiotu, zaś efekt wykluczający jest pośrednim rezultatem owej niekompatybilności. Pozytywność aktu woli nie jest zatem przeciwna jego charakterowi *implicite*²², jeśli owej pozytywności nie rozumiemy w jej wyłącznie psychologicznym znaczeniu.

5. Dowodzenie wirtualnej symulacyjnej woli „*implicite*”

Rodzi się w tym momencie pytanie, w jaki sposób na poziomie procesowym rozstrzygać o istnieniu lub nieistnieniu w nupturientie, w momencie zawierania małżeństwa, wirtualnej intencji *implicite*, tożsamej z symulującym pozytywnym aktem woli. Wirtualność oznacza raczej stan woli niż aktualny jej akt, zaś jej charakter *implicite* oznacza, że skutek wykluczający aktu nie był jego bezpośrednim przedmiotem. Te dwie charakterystyki wspomnianej intencji mogą sprawić, iż nie jest niemożliwa sytuacja, w której strona procesowa, która jako nupturient dokonała tego aktu, może szczerze stwierdzić, że niczego nie wykluczała i niczego nie symulowała. Stwierdzi tak, ponieważ będzie odpowiadać w kluczu czysto psychologicznego subiektywnego doświadczenia. Jak w takiej sytuacji możliwe byłoby obalenie domniemania ważności małżeństwa, a więc domniemania, że pozytywnego i wykluczającego aktu woli w nupturientie nie było? Czy możliwe byłoby udowodnienie takiego aktu, jeśli wspomniana strona procesowa nie przystąpiła do procesu lub nigdy wcześniej nikomu nie opowiadała o swojej koncepcji małżeństwa?

Jest to w pewnych przypadkach możliwe, ponieważ wspomniana wola wirtualna oznacza pewną trwałą postawę i wyraża się w czynach. Mogą one stanowić dowód istnienia w nupturientie, w momencie zawierania małżeństwa, intencji wirtualnej ucieleśnionej w konkretnym postępowaniu. Dowód taki może okazać się przekonujący na podstawie zasady *facta potiora verbis*, stosowanej przez Trybunał Roty Rzymskiej²³.

²² Por. C. Peña García, *Acto de voluntad implícito y simulación del consentimiento*, „Revista Española de Derecho Canónico” 81 (2024), s. 308.

²³ Por. C. Peña García, *Acto de voluntad implícito*, s. 313–314.

6. Przemiany obyczajowe a symulacyjna wirtualna wola „*implicite*”

Powyższa forma symulacji może występować coraz częściej ze względu na dokonujące się przemiany kulturowe. Często sytuacją jest obecnie wspólne zamieszkiwanie par przed ślubem na tzw. partnerskiej zasadzie. Terminy „partner” i „partnerka” weszły do języka potocznego, zastępując słowa „konkubent”, „konkubina”. Ta filologiczna zmiana może nierzadko oznaczać takie utrwalenie w partnerach ich „partnerskiego” podejścia do wzajemnej relacji, że stanie się ono źródłem powstania symulacyjnej wirtualnej intencji *implicite*. Wystarczy, że partnerzy, z punktu widzenia psychologicznego, zachowują się *biernie* w momencie zawierania małżeństwa – które z jakichś przyczyn postanowili celebrować – i nie zmieniają poprzez konsens małżeński swojego „partnerskiego” podejścia do siebie. Ich szczególna niemalżeńska *forma mentis* pozostanie ta sama. Nie pozbędą się np. posiadanego przez siebie, jak mniemają, prawa do absolutnej indywidualnej autonomii w podejmowaniu ważnych decyzji życiowych dotyczących długiej nieobecności w domu, kariery, która może tę nieobecność powodować, posiadania dzieci, możliwości relacji intymnych z innymi osobami itp. Wystarczy, że nie zmieniają dotychczasowej postawy, aby można stwierdzić, iż pozytywnym aktem woli wykluczyli samo małżeństwo, jego istotny przymiot lub istotny element. Dodowem owego aktu będzie przede wszystkim ich niezmienione postępowanie zarówno przed ślubem, jak i po nim. Paradoxem takiej sytuacji jest fakt, że, aby symulacja nie miała miejsca, musi zostać aktywnie, czyli „pozytywnym” aktem woli, odwołana symulacyjna wirtualna (trwająca) intencja *implicite*, która jest tożsama z wykluczającym pozytywnym aktem woli w rozumieniu kan. 1101 § 2 KPK.

Na zakończenie warto zauważyć, że figura symulacyjnego wykluczenia *implicite*, szczególnie w przypadku symulacyjnej woli wirtualnej, zbliża się do błędu determinującego wolę, o którym mowa w kan. 1099 KPK. Bliskość obu tytułów wyraża się w nierzadkiej możliwości przekształcenia w nupturienie postawy błędu na symulację w momencie uświadomienia sobie przez nupturienta, że błędzi. Cechą charakterystyczną błędu jest bowiem nieświadomość błędzenia. Błąd w pewnym momencie uświadomiony może stać się wtedy przyczyną symulacji²⁴.

²⁴ Por. F. Viscome, *La relación entre „exclusión implícita” y el „error determinante de la voluntad” en la reciente jurisprudencia Rotal*, „Ius Communionis” 11 (2023), s. 336–337.

ABSTRAKT

Antropologiczno-prawne a psychologiczne znaczenie pozytywnego aktu woli z kan. 1101 § 2 KPK. Możliwość paradoksalnej opozycji

Termin „pozytywny akt woli” z kan. 1101 § 2 KPK posiada znaczenie prawne wypływające z jego znaczenia antropologicznego. Akt ten jest przyczyną sprawczą symulacyjnego wykluczenia, które powoduje wadę konsensu małżeńskiego i w rezultacie nieważność małżeństwa. Termin „pozytywny akt woli” posiada również swoje konotacje psychologiczne. Artykuł opisuje przypadek możliwej sprzeczności pomiędzy antropologiczno-prawnym a psychologicznym znaczeniem tego terminu. Podejmujący się egzegezy tego terminu musi precyzyjnie rozróżniać oba jego znaczenia. Ich wzajemna opozycja może mieć miejsce szczególnie wtedy, kiedy pozytywnym akt woli z kan. 1101 § 2 KPK jest tzw. wola wirtualna „*implicite*”. W dobie współczesnych przemian obyczajowych może być ona coraz częstszą przyczyną sprawczą symulacji konsensu małżeńskiego.

Słowa kluczowe: symulacja konsensu małżeńskiego, pozytywny akt woli, wola wirtualna „*implicite*”

ABSTRACT

Anthropological-legal vs. psychological meaning of the positive act of will in Canon 1101 § 2 of the Code of Canon Law. The possibility of a paradoxical opposition

The term “positive act of will” in Canon 1101 § 2 of the CCL has a legal meaning flowing from its anthropological meaning. This act is the efficient cause of simulative exclusion, which produces a defect in the matrimonial consent and, as a result, the invalidity of the marriage. The term “positive act of will” also has its psychological connotations. The article describes a possible contradiction between the anthropological-legal and psychological meanings of the term. The one undertaking the exegesis of this term must precisely distinguish between its two meanings. Their mutual opposition may take place especially when the positive act of will from can. 1101 § 2 CCL is the so-called *implicit* virtual will. In the era of modern moral changes, it may be an increasingly frequent cause of simulation of the matrimonial consent.

Keywords: simulation of the marriage consent, positive act of will, “implicit” virtual will

Bibliografia

1. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificus Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917), pars 2, s. 1–593.
2. Góralski W., *Pozytywny akt woli (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecznictwa rotalnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 31 (2021) nr 2, s. 123–152.
3. Gas Aixendri M., *La formación del concepto „acto positivo de voluntad” contrario al matrimonio hasta el CIC 1983*, w: „Iustitia et iudicium”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, a cura di J. Kowal, J. Llobell, Libreria Editrice Vaticana, 2010, s. 753–779.
4. Hervada J., *La revocación del consentimiento matrimonial*, w: J. Hervada, *Una caro. Escritos sobre el matrimonio*, Pamplona 2000, s. 551–567.
5. Hervada J., *La simulación total. (Comentario a al sentencia de la S.R.R. de 22-11-1961 c. Canals)*, w: J. Hervada, *Una caro. Escritos sobre el matrimonio*, Pamplona 2000, s. 303–340.
6. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022.
7. Ortiz M.A., *En torno al acto positivo de voluntad y la simulación total del consentimiento*, w: *El matrimonio y su expresión canónica ante el III milenio. X Congreso Internacional de Derecho Canónico*, coord. P.-J. Viladrich, J. Escrivá-Ivars, J. I. Bañares, J. Miras, Pamplona 2000, s. 1159–1174.
8. Peña García C., *Acto de voluntad implícito y simulación del consentimiento*, „Revista Española de Derecho Canónico” 81 (2024), s. 303–332.
9. Stankiewicz A., *Concretizzazione del fatto simulatorio nel „positivus voluntatis actus”*, „Periodica” 87 (1998), s. 257–286.
10. Stankiewicz A., *La simulazione del consenso in generale*, „Ius Ecclesiae” 14 (2002), s. 639–654.
11. Viladrich P.-J., *El consentimiento matrimonial*, Pamplona 1998.
12. Viscome F., *La relación entre „exclusión implícita” y el „error determinante de la voluntad” en la reciente jurisprudencia Rotal*, „Ius Communio” 11 (2023), s. 317–338.